

Turid Fosby Elsness

Når mor eller far svikter – om tillit og tillitsrelasjoner i to norske ungdomsromaner

<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:sbi-44>

*Abstract: The aim of this article is to examine how relations of trust between parent and youngster are expressed in two Norwegian novels written for teenage audiences, namely *Tidleg på våren* ("Early in Spring") by Halldis Moren Vesaas (1949) and *Bittet* ("The Bite") by Hilde Hagerup (2007). Using the theories of the Danish theologian and moral philosopher Knud E. Løgstrup and the English sociologist Anthony Giddens, two analytic categories of trust and trust relations are established: spontaneous trust, which expresses a fundamental trust that is not concerned with utility values or risk, and reflexive trust, which takes into consideration utility and risk. An analysis of the novels based on these two categories shows that in both books trust relations between parent and child are seen as fundamental for human existence, much in accordance with the way they are presented in the works of Knud E. Løgstrup.*

Keywords: trust, trust relation, Knud E. Løgstrup, Anthony Giddens, Halldis Moren Vesaas, Hilde Hagerup, Harald Rosenløw Eeg, Holly-Jane Rahlens, *Tidleg på våren*, *Bittet*, *Yatzy*, *Prins William*, *Maximilian Minsky and me*

De siste tiårene har man kunnet registrere en økende interesse for fenomenet tillit innenfor en rekke forskningsfelt. (Kristiansen 2005, 8–17) Flere har påpekt at årsaken til dette er å finne i de mange samfunnsmessige endringene, som har hatt store konsekvenser for individet både på det personlige plan og i forhold til storsamfunnet. Barbara A. Misztal hevder for eksempel at tillit har fått økt oppmerksomhet fordi "fundamentet for sosialt samarbeid, solidaritet og samstemmighet har forvitret, og at det derfor er nødvendig å lete etter nye alternativer" (Misztal 1996, 3; min oversettelse). Anthony Giddens påpeker at oppløsningen av tradisjoner gir individet ny frihet, men at det er en frihet som også leder til usikkerhet og belastning. Mens mennesker i et tradisjonsbundet samfunn utviklet sin identitet

som del av et fellesskap, må dagens mennesker i større grad selvskepe sammenheng og mening i sine liv (Giddens 1990, 100-111).

Dersom man aksepterer disse og lignende beskrivelser av vår samtid, er det kanskje ikke å undres over at tillit og tillitsrelasjoner påkaller interesse blant sosiologer, teologer, psykologer, pedagoger, kriminologer og andre forsker- og yrkesgrupper. Et spørsmål som uvegerlig reiser seg er *hva* mennesker fester sin tillit til, og *hvordan* denne tilliten ytrer seg – først og fremst i dagens samfunn, men også i en mer tradisjonsbundet kontekst. Det er imidlertid påfallende at denne interessen i liten grad synes å gjøre seg gjeldende innenfor litteraturforskningen. Tillit og tillitsrelasjoner er imidlertid emne for denne artikkelen, som tar for seg to norske ungdomsromaner som utkom i henholdsvis i 1949 (*Tidleg på våren* av Halldis Moren Vesaas) og 2007 (*Bittet* av Hilde Hagerup). Artikkelens mål er å besvare problemstillingen: Hvordan kommer tillitsrelasjoner mellom hovedperson og forelder (i det ene tilfellet far, i det andre tilfellet mor) til uttrykk i de to romanene? Det teoretiske utgangspunktet for analysen er tillit og tillitsrelasjoner slik de er beskrevet hos den danske teologen og moralfilosofen Knud E. Løgstrup og den engelske sosiologen Anthony Giddens.

Nedenfor følger en utdyping av materiale og metode, en analyse av de to ungdomsromanene, en diskusjon av resultatet og en slutt-kommentar.

Materiale og metode

Valg av materiale

Det er flere grunner til at vi har valgt å sammenligne de to bøkene *Tidleg på våren* og *Bittet*. Hovedpersonene er omtrent jevngamle, og begge bøker omhandler hva hovedpersonene oppfatter som den aktuelle forelders tillitsbrudd. At begge bøkene er samtidsskildringer, utgitt med nesten 60 års mellomrom, gjør det relevant å spørre om vi kan spore noen endring i hovedpersonenes holdning til tillitsbruddet. Vesaas' bok kom ut under det som er blitt kalt "gjenreisningsperioden" i etterkrigstidens Norge, en tid preget av økonomisk nøysomhet, men også av optimisme og fremtidstro. Hagerups bok utkom i en periode da Norge var en vel etablert oljenasjon – faktisk en av de rikeste nasjoner i verden – med et godt utbygget velferdssystem.

For øvrig kan det nevnes at begge bøker er blitt tildelt Kultur- og kirkedepartementets årlige og prestisjefylte pris for beste barne- og ungdomsbok. (Prisen har endret navn siden den ble opprettet i 1948. Også departementets navn har flere ganger vært endret.)

En nærmere bestemmelse av tillitsbegrepet

I det daglige overlapper begrepet *tillit* en rekke andre begreper (så som *tiltro*, *fravær av mistanke/toil*, *visshet*, *overbevisning*), og det dekker en rekke livsområder: forholdet til medmennesker, samfunnsinstitusjoner, skjebnen eller utviklingen.¹ Aslaug Kristiansen (Kristiansen 2005) har vært opptatt av hvordan begrepet brukes ikke først og fremst i dagligtale, men innenfor ulike fag og fagdisipliner. Hun konkluderer med at det er vanskelig å gi en sammenfattende definisjon av begrepet, blant annet fordi det må sees i lys av den aktuelle faglige konteksten: Definisjonen vil alltid være preget av den enkelte forfatters innfallsvinkel og forskningsinteresser. Når Kristiansen skal foreta sin analyse av *tillit* og *tillitsrelasjoner* i en *pedagogisk* sammenheng, velger hun derfor å avstå fra en samlende definisjon. Isteden presenterer hun hva hun kaller fire "stemmer" (Martin Buber, Knud E. Løgstrup, Niklas Luhman og Anthony Giddens), som blir utgangspunkt for analysen. Her er det valgt samme fremgangsmåte, bare at vi støtter oss til *to* tenkere, Løgstrup og Giddens. Valget er falt på disse to hovedsakelig av to grunner: For det første er deres ståsted grunnleggende forskjellig, og for det andre har de begge en omfattende produksjon som har hatt stor gjennomslagskraft.

Tillitsbegrepet hos Knud E. Løgstrup

Ifølge Løgstrup er de strukturer mennesket lever i, et resultat, ikke først og fremst av menneskelig aktivitet, men av en *skaperorden*. *Tillit* er en del av denne skaperorden. Den er med andre ord et grunnfenomen i livet og er felles for alle mennesker i alle kulturer. *Tilliten* er medfødt, fundamental og en nødvendighet i menneskets liv (Løgstrup 1984, 38–47). *Mistillit* er derimot *tillært*, det er noe mennesket først erfarer når det blir sviktet (Løgstrup 1975, 17–18).

Tillit sees hos Løgstrup i sammenheng med *fellesskapet med andre*. Mennesket stilles i den forbindelse overfor et krav eller en *etisk utfordring*, nemlig å ta vare på andre mennesker (Løgstrup 1966, 195–197; 1975, 27).

Ifølge Løgstrup vil det alltid være en *ubalanse* i maktforholdet mellom den som viser *tillit*, og den som mottar *tillit*. Vi ser det kanskje klartest i den første og mest grunnleggende *tillitsrelasjonen* i menneskets liv, nemlig *tillitsrelasjonen* mellom forelder og barn. Det lille barnet er i sin *tillit* til omsorgspersonen sårbart og helt avhengig av dennes omsorg for å kunne overleve og for å utvikle gode *tillitsrelasjoner* til andre mennesker. Å bli vist *tillit*, som for øvrig hos Løgstrup betraktes som en gave, innebærer en etisk utfordring, nemlig en utfordring om ikke å misbruke *tilliten* (Løgstrup 1975, 24–27).

Tillitsbegrepet hos Anthony Giddens

I motsetning til Løgstrup ser Giddens begrepet tillit i lys av det han oppfatter som sentrale prosesser i det senmoderne samfunn, nemlig *refleksivitet* (i forhold til sosiale relasjoner, institusjoner og viten) og muligheten for *atskillelse av tid-og-rom-relasjonen*. Dette er prosesser som er allestedsnærværende, og som gjennomsyrrer både institusjonelle og personlige forhold (Giddens 1990, 17–29, 38–42). (Vi velger å bruke Giddens' term *senmoderne*.)²

Ifølge Giddens har økt globalisering ført til at det senmoderne samfunn er blitt preget av en gjennomgående usikkerhet der kunnskap og sosial praksis gjøres til gjenstand for kontinuerlig evaluering og revurdering. Også religion og vitenskap gjøres til gjenstand for refleksivitet. Det som før ble betraktet som guddommelige ordninger, oppfattes nå som resultater av menneskelige beslutninger. Innenfor vitenskapen skjer tilsvarende evalueringer og revurderinger av såkalt "etablerte sannheter" (Giddens 1991, 16–21).

Muligheten for atskillelse av tid-og-rom-relasjonen innebærer blant annet at relasjoner "løftes ut" av sin lokale kontekst og rekonstrueres på tvers av tid og sted ("the process of disembedding", på norsk *utskillelse*: min oversettelse – Giddens 1990, 21). Slike utskillellesprosesser omfatter både abstrakte systemer, som for eksempel bankvesenet, og personlige relasjoner: Tillit på det personlige plan er i dag i langt mindre grad enn tidligere knyttet til familienettverk, og blir dermed et "prosjekt", noe man må arbeide med for å etablere.

Tillit hos Giddens rommer *tro* på både systemers og personers pålitelighet, men speiler samtidig tilværelsens usikkerhet ved at den har en *reflekterende* karakter. Etablering av tillit må i det senmoderne samfunn skje mer eller mindre fristilt fra tradisjonelle verdier. Individet må selv skape nødvendige tillitsrelasjoner og selv stå ansvarlig for sine valg ut fra en kalkulering av den *risiko* valgene innebærer (Giddens 1990, 33–36).

Etablering av tillitsvarianter med utgangspunkt i Løgstrup og Giddens

Ovenfor er det gitt en kortfattet fremstilling av Løgstrups og Giddens' teorier om tillit. Formatet tilsier at fremstillingen måtte bli summarisk. Vekten er lagt på *forskjeller*, og ikke på de *likheter* som tross alt finnes mellom de to tenkerne. Løgstrups og Giddens' arbeider synes imidlertid å gi dekning for å oppstille to varianter av tillit, nemlig det vi kan kalle *umiddelbar tillit* og *refleksiv tillit*. Mens *umiddelbar tillit* vil være uttrykk for en grunnleggende tillit som ikke etterspør nytteverdi eller risiko, vil *refleksiv tillit* i større grad være uttrykk for kalkulering av nytte og risiko. Man kan meget vel tenke seg

at begge typer tillitsrelasjoner kan registreres hos samme individ, da både enkeltmennesker, grupper, kulturer/subkulturer, institusjoner og ideologier er gjenstand for tillit. En bestemt tillitsrelasjon vil også kunne gjennomgå en utvikling hos et individ, blant annet som resultat av modning eller bestemte opplevelser som kaster nytt lys over relasjonen.

Det er naturlig å spørre om de to kategoriene *umiddelbar* og *refleksiv tillit* er relevante for analyse av fiksjonstekst. Går man til Løgstrups og Giddens' egne arbeider, ser man at begge bruker skjønnlitteratur når de skal illustrere eksistensielle og etiske spørsmål (for eksempel Løgstrup 1975, 20–22; Giddens 1990,132; 1994, 60). Ifølge Løgstrup kan *både* fenomenologisk analyse og skjønnlitteratur kaste lys over grunnleggende aspekter ved menneskets eksistens.

Analyse av de to valgte romanene³

Halldis Moren Vesaas: Tidleg på våren (1949)

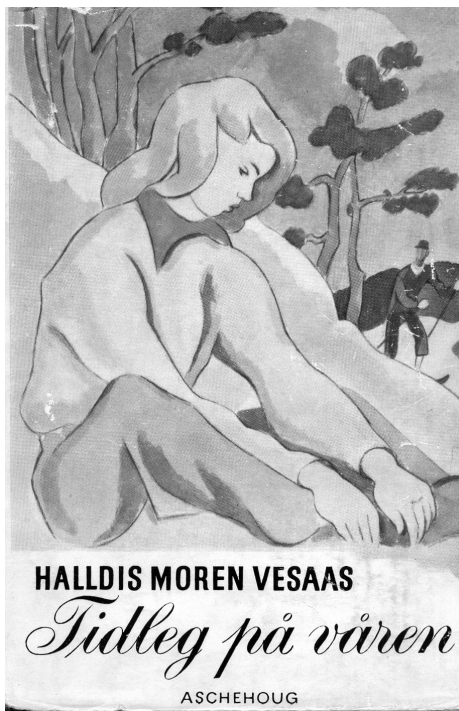
Handlingen er lagt til en østnorsk bygd i etterkrigstidens Norge. Inger, 15 år, vokser opp på en liten gård med mor, far og to småsøsken. Her er ingen nød, men livet er preget av nøysomhet og hardt arbeid. Skole og kirke er viktige institusjoner i familiens liv. Og livet går som det skal: Ingers gryende erotiske følelser er rettet mot nabogutten Sven, som også viser interesse for henne.

Alt synes såre vel, hadde det ikke vært for farens svakhet for alkohol. På selveste langfredagen kommer han hjem, ravende full, og det til tross for hva som skjedde året før: Under et svirelag overlot han pass av lillebroren til et par unge gutter. Resultatet ble en ulykke der lillebroren fikk en alvorlig ryggskade. Dette, og det faktum at faren heller ikke *etter* ulykken klarer å holde seg borte fra alkoholen, gjør at Inger kjenner forakt for ham og føler seg sveket: Voksne skal være til å lite på. Sorgen over farens tillitsbrudd er ekstra stor fordi han har stått henne så nær.

Farens svakhet fører til en sterk lengsel hos Inger etter å komme seg vekk fra hjemmet. Hun drømmer om skolegang i byen, om å skaffe seg et selvstendig yrke, om å slippe slitet på gården. Men det kommer til forsoning mellom Inger og faren. Det skjer under et dramatisk tordenvær: Inger, som er dratt til sitt hemmelige skjulested i en bratt fjellur, blir overrasket av de voldsomme naturkreftene. I sin store fortvilelse roper hun på faren, igjen og igjen, og hun erkjenner i dette øyeblikket at hans kjærlighet til henne er større enn noen annens: "Far hadde komi, hadde han berre kunna tenkt seg kvar ho var. Han var alt som var trygt i verda. Han var sterk og uredd. Han

var gladast i henne av alle ho viste. Alt ville han ha vågd for å kome og hjelpe henne no, hadde han berre visst om den faren ho var i, – same kor mykje vondt ho hadde gjort han i lange tider –.” (127) Når så faren faktisk kommer Inger til unnsetning, er forsoningen et faktum.

Forsoningen får konsekvenser for Ingers tanker om fremtiden. I bokens sluttscene virker det som om hun, i alle fall foreløpig, har slått fra seg planer om skolegang i byen, og ser muligheten for et liv sammen med familien – og Sven. (Samtidig vet vi fra tidligere i boken at faren, i motsetning til moren, har forståelse for at Inger vil skaffe seg et selvstendig yrke.)

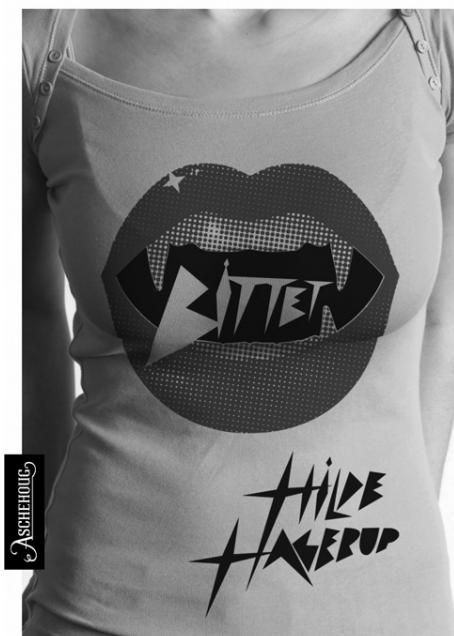

Halldis Moren Vesaas: *Tidleg på våren*. Aschehoug forlag, 1949.

Hilde Hagerup: *Bittet* (2007)

Jonas' mor soner en dom for bildrap: Hun fyllekjørte og drepte en fotgjenger. Det har medført at Jonas, 14 år, har levd alene sammen med faren fra han var åtte. Jonas vokser opp i et hjem preget av grov vanskjøtsel, der det er langt mellom lyspunktene. Faren, som tilbringer tiden med å mekke på sin Cadillac, når han da ikke drikker, er ukjærlig og uten evne – eller vilje – til innlevelse i sønnens problemer. Skolen representerer heller ikke noe lyspunkt for Jonas. Boken gir en rystende skildring av norsk ungdomsskole der det er nærmest fritt fram for elever til å øve fysisk og psykisk vold mot dem som skiller seg ut. Og Jonas er en slik: Han lever med diagnosen "lærevansker", han er klassens "pervo" (blant annet med en unormalt sterk interesse for pupper, og med "mønsterbrøl" av typen FAENIFORPULTEFITTEKJERRING).

Likevel er ikke alt svart. Jonas venter på moren, som snart har sonet ferdig dommen og skal komme hjem. Jonas har lenge båret på en drøm om at han og moren skal reise til Amerika sammen. Derfor er skuffelsen ikke til å bære når moren, slik Jonas ser det, sviker ham. Når foreldrene plukker opp Jonas på en ungdomsfest, og moren lar ordene falle: "Ikke drit deg ut, Jonas", ser han det klart: Moren og

Hilde Hagerup: *Bittet*. Aschehoug forlag, 2007.

faren er på lag. Erkjennelsen gjør at Jonas mister kontrollen: "Han kjenner ingenting. Han er vektløs. Han kjenner bare kjeven rundt morens nakne idet han biter. Og kjeven låser seg. Og tennene låser seg. Han kan ikke slippe. Det smaker blod. Surt." (165) Jonas er ikke lenger bare klassens "pervo". Han er også "kannibal" og "psycho".

I sluttscenen sitter Jonas og Persson, farens svirebror, sammen i skogen. Perssons livsvisdom blir stående som bokens konklusjon: "Det blir ikke alltid som du hadde tenkt." (169)

Tillit og tillitsrelasjoner i de to romanene

Både Inger og Jonas opplever svik i forbindelse med flere voksenpersoner, men det er den aktuelle forelders svik som rammer sterkest. Som

lesere kan vi kanskje undre oss over at Jonas i så liten grad synes å oppleve farens omsorgssvikt og morens bildrap som et svik mot foreldrerollen. Årsaken finner vi trolig i de to begrepene *svikt* og *svik*. *Svikt* (som i ordbøker gjerne defineres som *svakhhet* eller *mangel*) oppleves ikke nødvendigvis som *svik* (*troløshet*, *forræderi*). Et svik berører oss sterkt følelsesmessig og innebærer at den som sviker i særlig grad har vært omfattet av vår tillit, respekt og forventninger. Jo større tillit, respekt og forventninger, jo sterkere er opplevelsen av svik. Derfor rammer farens omsorgssvikt overfor lillebroren sterkere enn når for eksempel en hyttenabo ikke innfrir Ingers forventninger om hjelp til skolegang i byen. Og derfor ender det med katastrofe når Jonas opplever at moren tar parti for faren, men ikke når faren øver vold mot ham. I de to bøkene ser vi at Ingers og Jonas' tanker om fremtiden er sterkt knyttet til hvordan de opplever tillitsrelasjonen til henholdsvis far og mor. Jonas' fremtidshåp er i utgangspunktet en ny start for ham selv og moren i Amerika. Når tilliten til moren brister, mister også Jonas fotfestet i tilværelsen.

For Inger får farens tillitsbrudd konsekvenser for hennes fremtidsplaner, men konsekvensene er langt mindre dramatiske enn mo-

rens tillitsbrudd er for Jonas. Inger bevarer troen på at fremtiden vil bli god, selv om tillitsforholdet til faren er ødelagt. Så er da også Ingers situasjon ganske annerledes: Hun vokser tross alt opp i et hjem og i en sosial sammenheng preget av trygghet og aksept. For Jonas er situasjonen etter hvert beksvart. Mot slutten av boken trer parallellen mellom Jonas og Snoopie, Perssons lurvete bikkje, stadig klarere fram. I likhet med Snoopie har Jonas gjort seg skyldig i skambitt, og betraktes som en fare for mennesker. Vi får vite at Snoopie, som egentlig skulle ha vært skutt, nå streifer som hjemløs bikkje omkring i skogen. Jonas, på sin side, leker med tanken på å skyte seg: "Jonas Nilsen lå på ryggen i senga og skjøt på seg selv med et luftgevær som ikke fantes. Han løfta hånda mot ansiktet og kjente blodet fosse ut av et usynlig hull i panna" (112). I likhet med Snoopie har Jonas i slutten av boken bare én støttespiller i verden: fylliken Persson.

Mens *Tidleg på våren* ender i optimisme og fremtidstro, ender *Bittet* i håpløshet og fornedrelse. Når det gjelder utgangen på de to bøkene, kan nok forskjellen til en viss grad tilskrives ulike forventninger til barne- og ungdomslitteraturen som *sjanger*: Mens en optimistisk slutt er mer eller mindre en "barneboklitterær nødvendighet" i tiden umiddelbart etter krigen, kan en forfatter i 2007 tillate seg å forlate sine lesere uten at det gis noe klart og utvetydig fremtidshåp. Men forskjellen mellom de to bøkens utgang er vel underbygget ved at de skildrer en fundamental forskjell i livsbetingelser og en fundamental forskjell på *det indre plan*. Inger og faren kommer videre, det legges et grunnlag for et fornyet og mer modent tillitsforhold, og dette grunnlaget er gjensidig *tilgivelse*. Det som gjør Inger i stand til å tilgi, er en ny erkjennelse av farens uselviske og dype kjærlighet til henne. Denne kjærligheten utløser tilgivelse, som gir grunnlaget for et fornyet tillitsforhold, et tillitsforhold som ikke etterspør logikk eller begrunnelse.

En tilsvarende forsoning blir det ikke mellom Jonas og moren. Konflikten mellom de to når et klimaks i slutten av boken, og det pekes ikke på noen vei ut av sorgen over tillitsbruddet.

Tillit og tillitsrelasjonene sett i lys av kategoriene "umiddelbar tillit" og "refleksiv tillit"

Det er i visse henseende to ulike samfunnsordener som risses opp i *Tidleg på våren* og *Bittet*. Den første romanen avspeiler et samfunn der skole og kirke er udiskutable autoriteter, der barn har sine selvklaare plikter i familien, der regler for sømmelig adferd synes allment akseptert (det sømmer seg for eksempel ikke å spille til dans

før man er konfirmert), der det tales om forbilder (hyttenaboen står som et forbilde for Inger), og der ungdom drømmer om familieliv og utdannelse. I *Bittet* møter vi en ganske annen virkelighet. Her er det ingen som står fram som autoriteter eller forbilder. De som ifølge sin posisjon innehar autoritet, ønsker selv å minimalisere den: Klasseforstanderen kler seg som og fører samme språk som sine elever. Rektor, når hun skal utøve sin autoritet og tale alvor til sine elever, setter seg på huk når hun formaner – en meget talende gest! Vi hører aldri om drømmer knyttet til skolegang, yrke eller eget familieliv, og det gjøres bare tafatte forsøk på å lære den oppvoksende generasjon regler for hvordan man skal opptre overfor medmennesker (som når Jonas i klasserommet dytter Tone ned av stolen fordi han vil ha bagen sin der).

Begge romanene gir inntrykk av å være *samtidsskildringer*, og gjennom de to bøkene får vi dermed et gløtt inn i livet i et norsk bygdesamfunn i slutten av 1940-årene og på et norsk tettsted ca 60 år senere. Som påpekt ovenfor, er mangt ulikt når det gjelder holdninger og verdier, men ett synes uforanderlig: Vi ser hos Inger, som hos Jonas, en forventning om at en forelder skal være til å stole på, at en forelder skal ta ansvar for og være på parti med sine barn. Det å kunne ha tillit til en forelder er noe udiskutabelt, noe grunnleggende i tilværelsen, noe som ikke trenger begrunnelse eller videre refleksjon.

Beskrivelsen av tillitsrelasjonen barn – forelder slik den kommer til uttrykk i de to bøkene, er beslektet med hva vi med utgangspunkt i Løgstrups tanker har gitt betegnelsen "umiddelbar tillit". Tillit er for Løgstrup et grunnfenomen i tilværelsen. Mistillit er noe tillært, noe mennesket først erfarer når det er blitt sveket. Både Inger og Jonas er i utgangspunktet fylt av tillit til henholdsvis far og mor. Hos Hagerup sies det eksplisitt at denne spesielle relasjonen har sitt opphav i en tidlig barndom: Lukten av moren er for Jonas "en lukt han ikke hadde glemt. Det var en lukt, midt i alt som var fjernt, av det som en gang hadde vært nært." (47) Det er tillitsbruddet som utløser mistillit, en mistillit så sterk at den åpner for mørke og farlige krefter, ja, selv et dødsønske (som hos Inger).

For Inger innebærer forsoningen med faren en tilbakevending til en opprinnelig tilstand, nemlig barnets umiddelbare tillit til en forelder, men det er en tilstand som også betraktes i et modent og reflektert perspektiv (og med en liten uro for at det kanskje ikke vil være helt uproblematisk å gjenopprette tillitsforholdet!): Når Inger og faren går hjemover, hånd i hånd, etter forsoningen "var det nett som den tida ho var lita. Da brukte far og ho alltid å leie kvarandre

når dei var ute og gjekk. Handa hans var like stor og fast og varm som den tida, og heldt kring hennar på same måten: bar barnehanda som ho hadde vori ein kosteleg ting...No hadde dei funni kvarandre att. Det fylte dei så ingen av dei fann ord, fylte dei med takksmed og glede, og med sorg. Det hadde vori så mykje vondt mellom dei. Kunne det vere råd at alt vart borte? Var alt det vonde, kulden, hatet, dei harde tankane, dei vonde orda, den iskalde togna, berre noko dei hadde drøymt? Eller var det no dei drøymde?" (129/130)

Som hos Løgstrup innebærer tillitsrelasjonar også *etiske* krav. Når Ingers far svikter, bruker han selv ordet "synd" om de belastningene han har påført familien, og han opplever at han trenger datterens tilgivelse. Inger på sin side føler en sterk forpliktelse til å tilgi. Forpliktelsen er i boken satt inn i en religiøs sammenheng: Inger reflekterer over Jesu ord om å tilgi "sju gonger sytti" og over bønnen i Fadervår: "Forlat oss vår skuld, som vi òg forlet - -." (97) Også Jonas opplever at tillitsrelasjonar innebærer en etisk forpliktelse, nemlig en forpliktelse til å være sann. Derfor er det viktig for ham, når han i en periode har et tillitsforhold til klassekameraten Tone, å fortelle om moren som er i fengsel. Likeledes er det viktig for ham å slutte "å pynte" på virkeligheten når moren kommer ut av fengselet: Han har løyet på seg popularitet og en kjæreste.

Vi ser også at både Inger og Jonas forutsetter en asymmetri i forholdet forelder - barn, mye på linje med den vi ser hos Løgstrup når han omtaler ubalansen i forholdet mellom den som viser, og den som mottar tillit. Både Inger og Jonas forventer at en forelder skal vise uselvisk omsorg. En forelder er en man kan søke til, en som har som sin fremste oppgave å gi omsorg. Jonas' ord om morsrollen er både sterke og rørende: "En mamma er et fang. En mamma er stemmen om natta når man ikke får sove, en mamma er en som hvisker. Pusen min. Lille deg. Vennen. Legge seg. Her er mamma. Mamma mamma mamma." (166)

Både Inger og Jonas forholder seg til begreper som vi vanligvis forbinder med en kristen tradisjon, begreper som *skyld*, *tilgivelse* og *skam*, i Ingers tilfelle også *synd*. Det er imidlertid bare Inger som opplever tilgivelsen som forløsende og som grunnlaget for en ny start. Så langt kan man si at det er forbindelseslinjer mellom begrepet tillit slik det er omtalt hos Løgstrup og slik tillitsrelasjonen barn - forelder oppleves av hovedpersonene i de to romanene. Men samtidig er det en viss *refleksjon* hos både Inger og Jonas omkring forelderrollen, en refleksjon som har likhetstrekk med prosesser som Giddens har påpekt som karakteristiske for det senmoderne samfunn: Både Inger og Jonas foretar *vurderinger av* hvordan deres respektive forelder

forholder seg til foreldrerollen. Slike vurderinger vil ikke være like selvfølgelige i alle kulturelle sammenhenger. Om Ingers og Jonas' refleksjoner i forhold til foreldrerollen skal betraktes som et "senmoderne" trekk, eller som en mer allmennmenneskelig reaksjon på opplevelse av svik, kan imidlertid diskuteres.

Diskusjon

Utgangen på de to romanenes gir oss forventninger om ulike fremtidsløp for hovedpersonene. Når det gjelder Inger, forventer vi vel et liv i samsvar med bygdesamfunnets tradisjonelle livsmønster på 1940- og 1950-tallet med kortvarig skolegang, muligens også en form for yrkesutdanning, dernest familieliv. For Jonas, som lever sin ungdomstid i begynnelsen av et nytt årtusen, synes fremtiden mer uvis. Med merkelappene "pervo", "psycho" og "kannibal" og med hans spesielle familiebakgrunn synes fremtiden ikke særlig lys og lovende. Leseren forlater ham der han sitter i utkanten av småstedet uten en eneste stødig tillitsrelasjon til familie, venner og institusjoner. Skal det være noe håp for Jonas, må det etableres nye tillitsrelasjoner som kan bidra til å løfte ham ut av den håpløse situasjonen han er kommet i.

Jonas' situasjon kan betraktes på ulike måter. Man kan se den som et resultat av en rekke uheldige omstendigheter: Jonas er priggitt et ubarmhjertig ungdomsmiljø og voksenpersoner som ikke er sitt ansvar bevisst, noe som kan inntreffe til enhver tid og på nær sagt ethvert sted. Man kan imidlertid også velge å se Jonas' situasjon som et resultat av tendenser i det senmoderne samfunn, der oppløsning av familierelasjoner og normer leder til større frihet, men også til større rotløshet og press på individet (Bauman 2000). I et slikt samfunn, sier fremtredende tenkere, må individet forme sine liv på en mer aktiv måte enn tidligere generasjoner. (Giddens 1990, 100–111; Ziehe, 1989, 34–39) For dem som ikke klarer en slik belastning, blir *tilbaketrekning* et alternativ og en overlevelsesstrategi. (Lasch 1986, 11) Kanskje er det nettopp en slik *tilbaketrekking* vi er vitne til i sluttscenen i *Bittet*, der Jonas sitter i utkanten av tettstedet uten andre å forholde seg til "outsideren" Persson.

En tredje betraktningssmåte vil være å se Ingers og Jonas' personlighetsutvikling i lys av hva psykologien har fortalt oss om den tidlige barndommens betydning. Om Inger får vi vite at hun har hatt en trygg og god tillitsrelasjon til faren i barneårene, belastningen i forholdet kommer først når Inger er gammel nok til å kunne se farens oppførsel i lys av forventningene til farsrollen. Om Jonas' barndom vet vi lite annet enn at han har et minne om lukten av moren (47).

Det er imidlertid liten grunn til å anta at omsorgssvikten var noe som først gjorde seg gjeldende etter at moren kom i fengsel. Ifølge utviklingspsykologen Erik H. Erikson er tillit og tillitsrelasjoner av stor betydning for individets personlighetsutvikling og berører individets forhold, ikke bare til personer og grupper, men også til institusjoner. Gjennom en følelse av fundamental tillit blir barn og unge i stand til å skape sammenheng i en fragmentert og komplisert verden. Fravær av tillit i tidlig barndom kan føre til at individet får problemer med å etablere gode og varige forbindelser med andre mennesker (Erikson 1992).

Giddens betrakter den tillit som utvikles mellom voksen og barn i tidlig levealder som avgjørende for i hvilken grad individet senere blir i stand til å håndtere den usikkerhet og ambivalens som preger det senmoderne samfunn (Giddens 1991, 3) .

Det er altså flere måter å betrakte Ingers og Jonas' personlighetsutvikling og livssituasjon på. Ovenfor er nevnt tre. En fjerde betraktningstype vil være å se Ingers og Jonas' utvikling og situasjon som et resultat, ikke bare av én, men av flere faktorer.

Sluttkommentar

Analysen av *Tidleg på våren* og *Bittet* fokuserer spesifikt på tillitsrelasjonen mellom ungdom og forelder. Resultatet av analysen viser at tillit – i begge bøkene – fremstilles som et grunnleggende vilkår for menneskets eksistens. Til tross for at det ligger nesten 60 år mellom utgivelsen av de to ungdomsromanene, og til tross for at menneskenes levevilkår har gjennomgått store forandringer i dette tidsrommet, er det liten forandring å spore i hovedpersonenes trang til en nær og god tillitsrelasjon til den aktuelle forelder.

Elsness (2010) er en analyse av virkelighetsoppfattelsen hos hovedpersonene i de to bøkene *Yatzy* av Harald Rosenløw Eeg (2004) og *Prince William, Maximilian Minsky and me* av Holly-Jane Rahlens (1999). Utgangspunktet for analysen er det samme som i denne artikkelen, nemlig Løgstrups og Giddens' teorier om tillit, og de to kategoriene *umiddelbar tillit* og *refleksiv tillit*. I Elsness (2010) blir konklusjonen at *refleksivitet* er et gjennomgående trekk hos hovedpersonen Daggi i Rosenløw Eegs bok: Daggi er henvist til å etablere sin egen plattform i livet uten støtte fra et omgivende nettverk. I så måte er han en levendegjøring av Giddens' karakteristikk av menneskets situasjon i det senmoderne (Giddens 1991:70). I Rahlens bok, derimot, leves tillitsrelasjoner ut i et fellesskap, nemlig det jødiske. Gjennom dette fellesskapets overleveringer finner hovedpersonen Nelly en

hjelp til fortolkning av meningen med livet. I denne ungdomsromanen ser vi mangt som er i tråd med Løgstrups tillitsbegrep.

Konklusjonen i Elsness (2010) og i denne artikkelen synes å reise nye spørsmål når det gjelder forholdet mellom fortidens og nåtidens barne- og ungdomslitteratur: Ser vi mer av rotløshet, usikkerhet og ambivalens når det gjelder *livsanskuelse* og *virkelighetsoppfattelse* i dagens litteratur, mens når det gjelder *nære relasjoner*, så som forholdet mellom barn/ ungdom og viktige voksenpersoner, er behovet og forventningene stort sett de samme?

Og hvis det virkelig er slik at barne- og ungdomslitteraturen viser liten endring i holdningen til nære relasjoner, hva skyldes det? Er det fordi vi fremdeles er under innflytelse av en sterk kristen verditradisjon? Eller er det fordi Løgstrup har rett: Tillit er et grunnfenomen i tilværelsen, uavhengig av tid og sted, nøye forbundet med det å være menneske? I så fall burde man kunne registrere det samme selvfølgelige og ureflekterte behov for gode og nære tillitsrelasjoner også i kulturer som ikke har vært under kristen innflytelse. Og mener vi, i likhet med Løgstrup og Giddens, at *litteraturen* er en kilde til erkjennelse av menneskets situasjon i tilværelsen, vil ytterligere forskning innenfor temaet tillit og tillitsrelasjoner i blant annet barne- og ungdomslitteratur knyttet til kulturer med en annen verditradisjon enn den kristne/humanistiske, kunne bidra til å besvare spørsmålet.

Biografisk informasjon: Turid Fosby Elsness, dr. philos., førsteamanuensis ved Høgskolen i Østfold. Har utgitt en rekke artikler og fagbøker innenfor emnene lese- og skriveopplæring, pedagogisk drama og barnelitteratur, samt lærebøker for grunnskolen, blant annet lesebokserien Sesam Sesam for 1. til 7. trinn og norskverket Zeppelin for 1. – 4. trinn.
Kontakt: turid.f.elsness@hiof.no

Noter

¹ Se for eksempel *Oxford Thesaurus of English*, *Oxford English Dictionary* og *Norsk Riksmålsordbok*.

² Giddens gir følgende definisjon av termen "modernity": "a shorthand term for modern society, or industrial civilization. Portrayed in more detail, it is associated with (1) a certain set of attitudes towards the world, the idea of the world as open to transformation, by human intervention; (2) a complex of economic institutions, especially industrial production and a market economy; (3) a certain range of political institutions, including the nation-state and mass democracy. Largely as a result of these characteristics, modernity is vastly more dynamic than any previous type of social or-

der. " (Giddens 1998, 94) For øvrig kan det være vanskelig å skille mellom de to termene "modernitet" og "modernisme". Modernitet blir imidlertid ofte brukt med referanse til "modes of social life or organisation" (Giddens, 1990, 45-46), mens "modernisme" refererer til kunst, arkitektur og litteratur. Se for øvrig Welsch (1993) for en inngående analyse av termen "postmoderne".

³Sidereferanser og sitater fra de to bøkene *Tidleg på våren* og *Bittet* er hentet fra følgende utgaver: Vesaas (1978) og Hagerup (2007). Vesaas' ungdomsroman er skrevet på nynorsk.

Bibliografi

Bauman, Zygmunt. *Liquid modernity*. Cambridge: Polity Press, 2000.

Elsness, Turid Fosby. "Trust and relations of trust in two novels for young adults: Anchored or adrift?" I *Textsorten und kulturelle Kompetenz. Interdisziplinäre Beiträge zur Textwissenschaft*. Red. Kvam, S., Knutsen, K. P. & Langemeyer, P. Münster: Waxmann Verlag, 2010, 227-246.

Erikson, Erik. H. *Identitet, ungdom og kriser*. København: Hans Reitzels forlag, 1992. [1968].

Giddens, Anthony. *The Construction of society. Outline of the theory of structuration*. Cambridge: Polity Press, 1984.

Giddens, Anthony. *The consequences of modernity*. Cambridge: Polity Press, 1990.

Giddens, Anthony. *Modernity and self-identity in the late modern age*. Cambridge: Polity Press, 1991.

Giddens, Anthony. "Living in a post-traditional society. Risk, trust, reflexivity". I *Reflexive modernization: Politics, tradition and aesthetics in the modern social order*. Red. Beck, U., Giddens A. & Lash, S. Cambridge: Polity Press, 1994, 56-109; 184-197.

Giddens, Anthony. *Conversations with Anthony Giddens: Making Sense of Modernity*. Stanford, Calif.: Stanford UP, 1998.

Hagerup, Hilde. *Bittet*. Oslo: Aschehoug forlag, 2007.

Kristiansen, Aslaug. *Tillit og tillitsrelasjoner i en undervisningssammenheng. Med utgangspunkt i tekster av Martin Buber, Knud E. Løgstrup, Niklas Luhmann og Anthony Giddens*. Oslo: Unipub forlag, 2005.

Lasch, Christopher. *Seg selv nok? Om å overleve psykisk i krietider*. Oslo: Gyldendal, 1986.

Løgstrup, Knut E. *Kunst og etik*. København: Gyldendal, 1966. [1961].

Løgstrup, Knut E. *Den etiske fordringen*. København: Gyldendal, 1975. [1956].

Løgstrup, Knut E. *Ophav og omgivelse: betragtninger over historie og natur. Metafysik 3*. København: Gyldendal, 1984.

Misztal, Barbara A. *Trust in modern societies: The search for the bases of social order*. Cambridge, Mass.: Polity Press, 1996.

Norsk Riksmålsordbok. Website:http://www.ordnett.no/ordbok.html?search=tillit&search_type=&publications [4. mars, 2010].

Oxford English Dictionary. Website:http://www.ordnett.no/ordbok.html?search=trust&publications=24&art_id=2253878&search_type=fulltext [4. mars, 2010].

Oxford Thesaurus of English. Website:http://www.ordnett.no/ordbok.html?search=trust&publications=26&art_id=2257516&search_type=fulltext [4. mars, 2010].

Rahlens, Holly-Jane. *Prince William, Maximilian Minsky and me*. London: Walker Brooks Ltd., 2007. [1999].

Rosenløw Eeg, Harald. *Yatzy*. Oslo: Aschehoug, 2004.

Vesaas, Halldis Moren. *Tidleg på våren*. Oslo: Aschehoug forlag, 1978. [1949].

Welsch, Wolfgang. *Unsere postmoderne Moderne*. Berlin: Akademie Verlag, 1993.

Ziehe, Thomas. *Kulturanalyser: ungdom, utbildning, modernitet. Essäer sammenställda av Johan Fornäs och Joachim Retzlaff i samarbete med författaren*. Stockholm: Brutus Östlings bokförlag Symposium, 1989.